

**НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ НАУК УКРАЇНИ
ІНСТИТУТ ІСТОРІЇ УКРАЇНИ**

ХАРЛАН Ганна Олександрівна

УДК 94(430): (477+571) «1990/2014»

**УКРАЇНА В СХІДНОЄВРОПЕЙСЬКІЙ ПОЛІТИЦІ
ФЕДЕРАТИВНОЇ РЕСПУБЛІКИ НІМЕЧЧИНА
(1990-2014 рр.)**

07.00.02 – всесвітня історія

АВТОРЕФЕРАТ

дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата історичних наук

Київ – 2016

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана у відділі історії міжнародних відносин і зовнішньої політики України Інституту історії України НАН України.

Науковий керівник: доктор історичних наук, професор,
Мартинів Андрій Юрійович,
Інститут історії України НАН України,
провідний науковий співробітник
відділу історії міжнародних відносин
і зовнішньої політики України.

Офіційні опоненти: доктор історичних наук, доцент
Космина Віталій Григорович,
Дипломатична академія України
при Міністерстві закордонних справ України,
професор кафедри регіональних систем та
європейської інтеграції;

кандидат історичних наук, доцент
Солошенко Вікторія Віталіївна,
Державна установа «Інститут всесвітньої історії
НАН України», вчений секретар.

Захист відбудеться «27» травня 2016 р. о 12 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 26.235.01 в Інституті історії України НАН України (01001, м. Київ, вул. Грушевського, 4).

З дисертацією можна ознайомитися в бібліотеці Інституту історії України НАН України (01001, м. Київ, вул. Грушевського, 4).

Автореферат розісланий «26» квітня 2016 р.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради,
доктор історичних наук, професор

О. І. Гуржій

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. Після завершення «холодної війни» та реалізації програми возз'єднання ФРН з НДР 3 жовтня 1990 р. Федеративна Республіка Німеччина набула якісно відмінного від попереднього статусу у світовій політиці, а її новий східний кордон автоматично став східним рубежем європейської спільноти. Країна постала перед багатьма проблемами, які потребували невідкладного вирішення, змінювалися пріоритети щодо розвитку європейських інтеграційних процесів, водночас виникла потреба модернізувати зовнішньополітичний курс у східному напрямку.

Ця тенденція зумовлювалася і посилювалася процесами демократизації нових незалежних держав Східної Європи, зокрема, України, для якої в переломний момент досягнення державної незалежності одним із найбажаніших партнерів стала Німеччина, яка, зі свого боку, також сприяла розширенню зв'язків із нашою державою.

Сучасна Німеччина, як політичний та економічний лідер серед держав Європи, постає своєрідним локомотивом європейської інтеграції. Без згоди ФРН нові держави-члени, а також кандидати на вступ до ЄС, навряд чи зможуть отримати достатню підтримку своїх позицій у Європейському Союзі. Наразі зовнішня політика ФРН у більшості своїх аспектів дедалі ретельніше узгоджується із спільним зовнішньополітичним курсом Європейського Союзу.

Дослідження історичних умов формування та реалізації східноєвропейської політики ФРН після 1990 р. має не лише науково-теоретичне, але і практичне значення, оскільки удосконалює наше розуміння причин і наслідків політики Німеччини щодо розвитку європейського курсу України та дає можливість прослідкувати за збігом національних інтересів України і Німеччини в Східній Європі з огляду на регіональну безпеку та забезпечення стабільного економічного розвитку.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційне дослідження виконане в межах науково-дослідної теми відділу історії міжнародних відносин і зовнішньої політики України Інституту історії України НАН України «Зовнішня політика України: історичний досвід міжнародного співробітництва та проблеми реалізації європейського вибору» (державний реєстраційний номер 0115U002133). Тема дисертації затверджена 31 січня 2013 р. (протокол №1) на засіданні Вченої ради Інституту історії України НАН України.

Об'єктом дослідження є зовнішня політика ФРН упродовж 1990-2014 рр.

Предметом дослідження є динаміка зміни курсу ФРН щодо України з урахуванням пріоритетів німецької східноєвропейської політики, спрямованої на розширення Євросоюзу та якісне поглиблення європейської інтеграції.

Мета дисертаційного дослідження полягає у з'ясуванні специфіки врахування українського чинника в формуванні та проблемах реалізації східноєвропейської зовнішньополітичної стратегії ФРН упродовж 1990-2014 років.

Досягнення означеної мети передбачає вирішення низки конкретних, взаємозумовлених завдань, а саме:

- проаналізувати стан наукової розробки теми у вітчизняній і зарубіжній історіографії, джерельну базу дослідження та окреслити теоретико-методологічні засади дослідження;
- визначити основні етапи східноєвропейської політики ФРН після 1990 р.;
- з'ясувати складнощі формування уявлень німецької державної еліти щодо геополітичних меж східноєвропейського простору, концептуальної і практичної реалізації цих уявлень;
- розкрити позиції основних парламентських політичних сил щодо еволюції східноєвропейської політики ФРН після розпаду СРСР та визнання незалежності України;
- проаналізувати курс ФРН щодо нових незалежних держав у Східній Європі впродовж 1990-1998 рр. у контексті українсько-німецьких відносин;
- дослідити ступінь врахування українського чинника в східноєвропейській політиці урядових коаліцій на чолі з федеральними канцлерами Г. Колем, Г. Шредером та А. Меркель;
- з'ясувати вплив розширення Європейського Союзу 2004 р. на вдосконалення «Європейської політики сусідства» щодо України, а також реалізації програми «Східного партнерства»;
- висвітлити тенденції змін східноєвропейської політики ФРН в умовах Революції гідності в Україні та підписання Угоди про асоціацію між Україною та Європейським Союзом.

Хронологічні рамки охоплюють 1990-2014 рр. Нижня межа – 1990 р. - пов'язана з завершенням процесу возз'єднання ФРН з НДР та започаткуванням нового етапу східноєвропейської політики. Верхня межа – 2014 р. – Революція гідності, розгортання Української кризи, Угода про асоціацію з Європейським Союзом, з підписанням та ратифікацією якої Україна перетворилася на геополітичний центр «нової Східної Європи», від якого залежить безпека Євросоюзу. Визначені хронологічні рамки дають можливість дослідити специфіку врахування українського фактору в формуванні та реалізації зовнішньої політики ФРН у Східній Європі.

Географічні межі дослідження охоплюють країни Східної Європи (Республіку Білорусь, Республіку Молдову та Україну) і ФРН у кордонах від 3 жовтня 1990 р. Щодо терміну «Східна Європа» необхідно зауважити, що під час «холодної війни» він мав як географічний, так і політичний характер. Східноєвропейськими вважалися всі країни, які перебували в зоні радянського контролю. Символічною межею між Західною і Східною Європою був Берлінський мур.

Термін «нова Східна Європа» щодо Республіки Білорусі, Республіки Молдови та України використовується в дисертаційному дослідженні з огляду на диференціацію політичного і суто географічного розуміння поняття «Східне партнерство». Хоча програма «Східного партнерства» Європейського Союзу в політичному плані охоплює також три закавказькі країни (Республіку Грузію, Республіку Вірменію та Республіку Азербайджан), проте в географічному плані вони до Європи не належать.

Наукова новизна отриманих результатів полягає в наступному:

Уперше:

- висвітлено зміни уявлень німецької державної еліти про Східну Європу, показано незавершеність і суперечливість цих уявлень щодо сприйняття України не як «запасного гравця Європи», а як ключової ланки у процесі збирання східноєвропейського флангу Євросоюзу;
- проаналізовано зміни у східноєвропейській політиці ФРН часів «великої коаліції» 2005-2009 рр., християнсько-ліберальної коаліції 2009-2013 рр. та «великої коаліції» 2013-2016 рр. у контексті політики ФРН щодо України;
- доведено, що підтримка України Вільною демократичною партією у 2009-2013 рр. позначилась на відповідному курсі;
- залучено до наукового обігу низку джерел, які розкривають позиції федеральних урядів та основних парламентських політичних сил щодо формування східноєвропейської політики ФРН після розпаду СРСР;

Удосконалено:

- визначення основних етапів реалізації східноєвропейської політики ФРН (1990-2014 рр.);
- знання про політику ФРН відносно нових незалежних держав у Східній Європі (1990-1998 рр.);
- розуміння сутності східноєвропейської політики федерального уряду на чолі з канцлером Г. Колем у контексті розширення ЄС;
- вивчення особливостей формування українсько-німецьких відносин (1990-1998 рр.);

Набули подальшого розвитку:

- аналіз праць німецьких, російських та українських науковців з обраної проблематики;
- дослідження зовнішньополітичних пріоритетів у східноєвропейській політиці ФРН за часів «червоно-зеленої» коаліції на чолі з Г. Шредером (1998-2005 рр.);
- вивчення впливу розширення Євросоюзу 2004 р. на формування Європейської політики сусідства щодо України;
- дослідження ролі ФРН у реалізації програми «Східного партнерства» щодо України;
- з'ясування тенденцій східноєвропейської політики Німеччини в умовах кризи європейської системи безпеки (2013-2014 рр.).

Практичне значення результатів дисертаційного дослідження полягає в розширенні знань з новітньої історії об'єднаної Німеччини, історії сучасних міжнародних відносин, особливостей формування нової європейської системи безпеки. Матеріали та висновки дисертації можуть бути використані для написання навчальних посібників із всесвітньої історії, підготовки спеціальних курсів із новітньої історії ФРН та українсько-німецьких відносин.

Апробація результатів. Основні положення, висновки та результати дисертаційного дослідження обговорювалися на засіданнях відділу історії міжнародних відносин і зовнішньої політики України Інституту історії України

НАН України та були представлені в доповідях на 13 міжнародних та всеукраїнських конференціях, серед яких: «Світовий досвід збереження культурно-історичних цінностей в умовах глобалізації» (27 березня 2013р., Державна установа «Інститут всесвітньої історії» НАН України, м. Київ), «Актуальні проблеми всесвітньої історії: конфлікти як складова розвитку міжнародних відносин» (29 травня 2013р., Державна установа «Інститут всесвітньої історії» НАН України, м.Київ), XII Міжнародній науковій конференції студентів, аспірантів та молодих учених «Шевченківська весна-2014: Історія» (27 березня 2014р., Київський національний університет імені Тараса Шевченка, м. Київ), VII, VIII Міжнародних наукових конференціях студентів, аспірантів та молодих учених «Дні науки історичного факультету, присвячені 180-річчю заснування Київського університету» (24 квітня 2014р., 23 квітня 2015 р., Київський національний університет імені Тараса Шевченка, м. Київ), круглому столі «Українська криза» світової системи безпеки», (26 червня 2014р., Інститут історії України НАН України, м. Київ), круглому столі до 70-річчя Ялтинської конференції на тему «Кримська (Ялтинська) конференція 1945 р.: історичні уроки та актуальні проблеми світового устрою» (25 лютого 2015 р., Інститут історії України НАН України, м. Київ) та ін.

Публікації. Основні положення, висновки та результати дисертаційного дослідження знайшли відображення в 16 авторських статтях, загальним обсягом 6 друк. арк., 6 з яких розміщені у вітчизняних фахових виданнях, 1 – у закордонному виданні, яке входить до Російського індексу наукового цитування та міжнародної бази Ulrich's Periodicals Directory, та 9 – праці, які додатково відображають результати дисертаційного дослідження.

Структура дисертації зумовлена метою і завданнями дослідження. Дисертація складається із змісту, переліку умовних скорочень, вступу, п'ятих розділів, дванадцяти підрозділів, висновків, списку використаних джерел та літератури загальним обсягом 238 сторінок. Основний текст складає 179 сторінок. Список використаних джерел і літератури налічує 493 позиції на 59 сторінках (найменування українською, російською, німецькою та англійською мовами).

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У **вступі** обґрунтовано актуальність теми, встановлено зв'язок з науковими програмами, визначено об'єкт і предмет, сформульовано мету і завдання дослідження, хронологічні рамки та географічні межі, розкрито наукову новизну, практичне значення, апробацію отриманих результатів та структуру дисертації.

Перший розділ **«Історіографія, джерельна база і теоретико-методологічні засади дослідження»** складається з трьох підрозділів.

«*Стан наукової розробки проблеми*» висвітлений у підрозділі 1.1. За допомогою проблемного та країнознавчого підходів історіографія проблематики дисертації умовно поділена на чотири групи: 1) монографії та наукові статті, в яких розглядається німецька зовнішня політика загалом; 2) роботи, предметом дослідження яких є різноманітні аспекти східноєвропейської політики ФРН до та після 1990 року; 3) дослідження з історії українсько-німецьких відносин; 4) праці, присвячені окремим питанням розвитку відносин Європейського Союзу із

східноєвропейськими державами в умовах постбіполярної системи міжнародних відносин.

Комплексний характер має монографія українського історика і політолога А. І. Кудряченка, оскільки в ній охарактеризовані концепції та доктрини європейської політики ФРН, напрями німецької західноєвропейської політики в 1970-1989 рр., трансформація східноєвропейської політики ФРН упродовж зазначеного періоду, а також важливі аспекти становлення європейської політики об'єднаної Німеччини в Європі 1990-1991 рр.

Проблеми трансформації суспільства об'єднаної Німеччини та тенденції визначення нової ролі ФРН у Європейському Союзі та світовій політиці стали предметом монографії А. Ю. Мартинова «Об'єднана Німеччина: від «Боннської» до «Берлінської» республіки (1990-2005 рр.)». Дослідник здійснив всебічний аналіз проблем адаптації німецького досвіду до загальних завдань посткомуністичних реформ. Особлива увага в дослідженні приділена проблемам формування та реалізації зовнішньополітичної стратегії ФРН у європейському напрямку, а також німецькій позиції щодо розширення Європейського Союзу та поглиблення євроінтеграції.

Вивченню європейського напрямку зовнішньої політики об'єднаної Німеччини спеціальне дослідження присвятив український політолог С. В. Кондратюк. Р. А. Кривонос охарактеризував проблеми реалізації німецьких зовнішньополітичних інтересів у межах структури європейського співробітництва. І. А. Постемська досліджувала еволюцію безпекової й оборонної політики Німеччини впродовж 1990-1998 рр.

Важливу інформацію щодо здобутків, проблем та перспектив етапу розвитку українсько-німецьких політичних та економічних відносин, культурного та науково-технічного співробітництва містять роботи А. І. Кудряченка, А. Ю. Мартинова, В. В. Солошенко, Л. М. Копиленко, Г. В. Старостенко, В. В. Химинця, В. А. Степанова, С. М. Сокола, А. Ю. Ключковича, О. І. Опанасенко, Т. Л. Жихаревої, М. О. Савелової.

У праці С. В. Віднянського та А. Ю. Мартинова «Об'єднана Європа: від мрії до реальності. Історичні нариси про батьків-засновників Європейського Союзу» значна увага приділена німецьким політикам та їх внеску в розбудову зони миру, стабільності і процвітання на кордонах «старої» Європи.

Ю. С. Горбач здійснила спробу розкрити та проаналізувати політико-дипломатичні відносини, торговельно-економічне співробітництво та головні аспекти культурних взаємовідносин ФРН із «Вишеградською четвіркою» упродовж 1991-2004 рр. Політичні, економічні та культурні аспекти російсько-німецьких відносин упродовж 1990-х років досліджувала С. О. Шилова.

У циклі наукових праць «Україна в Європі: контекст міжнародних відносин» Інституту всесвітньої історії НАН України описується еволюція ідеї об'єднаної Європи, аналіз її історичних етапів та їх особливостей, специфіка інтеграційних процесів на сучасному етапі, а також українські перспективи в здійсненні євроінтеграційного курсу та у двосторонніх відносинах з провідними європейськими країнами, у тому числі і з ФРН.

В. В. Копійка здійснив всебічний аналіз розширення ЄС, його витоків і концептуально-теоретичних засад, суперечностей і наслідків, відносин України з ЄС. Широкий спектр напрямків співпраці України з її центральноєвропейськими сусідами у контексті їхнього вступу до ЄС розглянуто в колективній монографії, підготовленій спільно Інститутом Схід – Захід та Інститутом регіональних та євроінтеграційних досліджень «ЄвроРегіо Україна».

Т. В. Сидорук наголосила на компромісному характері ЄПС, який знайшов відображення у прагненнях України мати чіткіші євроінтеграційні перспективи та бажанні ЄС не зв'язувати себе подібними зобов'язаннями. На подібних позиціях стоїть і В. В. Халаджи, дисертаційне дослідження якої присвячено ролі та місцю України в Європейській політиці сусідства. Спробу дослідити вплив «Східного партнерства» на відносини ЄС із Східною Європою та Південним Кавказом здійснила О. О. Добржанська.

Праці Т. Ф. Герасимчук та Є. Б. Кіш відзначаються глибиною та аналітичністю і демонструють цілісну картину реалізації відносин Євросоюзу з країнами Вишеградської четвірки. Також актуальними в контексті обраної проблеми є роботи О. І. Брусиловської. Дослідниця зараховує до Східної Європи всі посткомуністичні країни Європи, але акцентує увагу переважно на економічному впливі ФРН на країни «Вишеградської четвірки».

Інтерес до проблем німецької зовнішньої політики залишається традиційно високим серед російських науковців. У фундаментальній колективній праці «Німеччина. Виклики ХХІ століття», підготовленій до друку співробітниками Інституту Європи РАН, детально простежуються роль ФРН в європейському інтеграційному процесі та російсько-німецькі політичні відносини.

О. Ю. Семенов слушно наголосив на використанні німецьким політичним керівництвом процесу європейської інтеграції як ключового засобу зміцнення впливу країни в континентальному та глобальному масштабах, реалізації так званої концепції «експансії через інтеграцію». Натомість Л. Ф. Девятова при дослідженні ролі Німеччини в системі європейської безпеки в кінці ХХ – на початку ХХІ ст. насамперед акцентувала на її стабілізуючій ролі, однак наголосила на негативному впливі підтримки розширення НАТО і ЄС на імідж «гаранта безпеки і стабільності в Європі».

Окремі аспекти східноєвропейської політики Німеччини після 1990 р. знайшли відображення в дослідженнях І. Ф. Максимічева, К. С. Вяткіна, А. В. Девяткова, Н. П. Шелудченко, А. В. Зайцева, В. А. Федорцева, С. В. Спиридонова та ін.

Російські дослідники східноєвропейської політики ФРН основну увагу зосередили на вивченні російсько-німецьких відносин як таких, що, з одного боку, визнаються німецьким керівництвом пріоритетними, а з іншого забезпечують ефективність східноєвропейської політики ФРН у цілому. Зокрема, така позиція стверджується у працях провідного російського германіста М. В. Павлова. Загальні тенденції російсько-німецьких відносин також досліджувалися в роботах А. А. Ахтамзяна, П. Я. Бровіна, А. І. Єгорова, С. Ю. Костенко, В. С. Лисицької, А. А. Новікова та ін. Особливості енергетичної співпраці Росії та Німеччини вивчав С. В. Смирнов.

Таким чином, у новітній російській історіографії досі домінує ідеологія досліджень «особливих» німецько-російських відносин упродовж віків, натомість проблематика східноєвропейської політики ФРН цим «особливим» відносинам протиставляється.

Німецька історіографія окресленої проблеми є змістовною та концептуально насиченою. У. Руге розглянув східноєвропейську політику Німеччини в контексті розбудови «Європи регіонів». Детально дослідив проблеми «нового регіоналізму» в Східній Європі Х. Любке, який виділив «Вишеградську четвірку» як ключовий елемент нової системи міжнародних відносин у Центральній Європі. У цьому контексті Карл Шлегель наголосив на важливості координації зусиль між Німеччиною і країнами Східної Європи з метою поширення зони миру, процвітання і стабільності. Андреас Умланд акцентував на постійному домінуванні Росії у загальному баченні Східної Європи в Німеччині і запропонував замінити його на більш збалансований підхід до всього регіону на східному кордоні ЄС.

Мартін Єрабек проаналізував вплив зміни уряду ФРН 1998 р. на здійснення політики щодо східного розширення Європейського Союзу. Роль Німеччини в формуванні ЄПС активно досліджувала Іріс Кемпе. ЄПС як інструмент прискореного демократичного розвитку на прикладі України розглянула Ніколь Каспер. Наслідки східного розширення Євросоюзу для України охарактеризував Хрістос Скевас.

Райнер Лінднер досліджував вплив українсько-німецького співробітництва на реалізацію євроінтеграційного курсу України. Євроінтеграційна політика України під час президентства В. Ющенка ґрунтовно досліджена в колективній монографії, виданій співробітниками Віденського університету. Оксана Царні окреслила сучасний стан та перспективи двосторонніх відносин між Україною та ЄС. І. Шинкарьов проаналізував польсько-українські відносини у контексті східної політики Євросоюзу. Автор наголосив на недостатній координації зусиль Варшави і Берліна, зокрема, щодо України.

Німецький політолог, колишній керівник фонду імені Фрідріха Еберта Вінфрід Шнейдер-Детерс охарактеризував Україну як своєрідний тимчасовий «вакуум влади» між ЄС та Російською Федерацією. Актуальними для дисертаційного дослідження є матеріали збірника наукових статей під назвою «Стратегічне становище на сході», виданого у травні 2014 р. Міжнародним інститутом ліберальної політики.

Політичний біограф А. Меркель Норберт Зайтц відмітив факт домінування прагматичного підходу в політиці Ангели Меркель щодо Росії, яка спирається на історичні традиції німецько-російських відносин. Біограф А. Меркель Вольфганг Шток вважав володіння російською мовою ключовим для формування образу Росії у свідомості федерального канцлера. Проте таке визначальне значення цього факту заперечила інший біограф А. Меркель Жаклін Бойзен. З нею солідаризуються Евелін Роль і Герд Ланггут, які доводять, що федеральний канцлер Ангела Меркель є вільною від традиційних стереотипів «русофільії» та «русофобії», притаманних багатьом західним політикам. Тому вона здатна швидко формувати свою східноєвропейську політику, виходячи з реалій, які складаються.

Стефан Корнеліус детально дослідив віхи особистого і політичного життя федерального канцлера та зацентрував увагу на тих аспектах, які оминули інші науковці. Окремий розділ дослідження під промовистою назвою «Вічний Путін. Улюблена Росія та складний президент» присвячено німецько-російським відносинам.

Водночас проблематика всебічного і цілісного дослідження процесів формування та реалізації східноєвропейської політики ФРН не знайшла відображення у вітчизняній науковій літературі, що й обумовило потребу підготовки дисертаційного дослідження.

«Джерельна база» охарактеризована у підрозділі 1.2. Джерельну базу дисертаційного дослідження склали опубліковані документи програмного, нормативного, правового, наративного змісту. Виділено п'ять груп джерел: 1) урядові програмні документи, програми політичних партій, офіційні промови, заяви та інтерв'ю; 2) міжнародно-правові документи; 3) офіційні інформаційні матеріали міністерств закордонних справ і дипломатичних представництв; 4) матеріали періодичних видань; 5) мемуари.

Серед *першої групи* джерел надзвичайно важливе місце займають Основний закон Німеччини і Конституція України, в яких прописані базові зовнішньополітичні цілі цих держав. Аналіз положень цих документів дав змогу визначити головні принципи здійснення зовнішньої політики України та Німеччини. Важливим джерелом при написанні дисертації стали Закони України «Про засади внутрішньої і зовнішньої політики України» від 01.07.2010 р. та «Про основи національної безпеки України» від 19.06.2003 року. Впродовж 1990-2014 рр. представниками німецької державної еліти не було розроблено жодного окремого документу, присвяченого питанням співпраці ФРН із східноєвропейськими державами, тому в дисертації залучено низку документів, зміст яких опосередковано стосується проблематики дисертаційного дослідження.

Оскільки Основний Закон ФРН чітко пов'язує зовнішню політику з політикою безпеки, то в цьому контексті важливе значення для теми дисертаційного дослідження мають основоположні безпеково-оборонні документи, прийняті Федеральним міністерством оборони після 1990 р. Важливими доктринальними документами федерального уряду також є «Білі книги безпеки». Широко використані програмні документи німецьких парламентських партій щодо зовнішньої політики. Значний акцент у дисертаційному дослідженні зроблено на коаліційних угодах федеральних урядів. Важливу частину даної групи джерел становлять документи Бундестагу ФРН, які включають в себе депутатські запити та відповіді на них федерального уряду щодо подій, які відбувалися в Східній Європі і так чи інакше впливали на Німеччину. Документи Бундестагу використано в IV та V розділах дисертації. Аналіз цих джерел засвідчив, що українська тематика періодично ставала засобом боротьби між правлячою коаліцією та опозиційними фракціями Бундестагу. Цінним джерелами є концептуальні документи експертної групи Німецького товариства зовнішньої політики «Зовнішня політика Німеччини та Східне партнерство» та «Україна між Росією та Європейським Союзом». Їх положення акцентують увагу на ролі ФРН у реалізації програми ЄС «Східне

партнерство» та щодо розвитку українсько-німецьких відносин. У дисертаційному дослідженні було використано тексти офіційних виступів німецьких державних діячів, промови, інтерв'ю українських політиків.

До *другої групи* джерел належать міжнародно-правові документи, серед яких особливе місце посідають угоди, які складають договірно-правову базу відносин між ФРН та Україною. На сьогодні договірно-правова база відносин між Україною і ФРН складається з 83 документів міжнародно-правового характеру, 43 з яких укладені на міждержавному та міжурядовому рівнях. Також до цієї групи джерел увійшли документи Європейської Ради, Європейського Парламенту та Європейської комісії щодо Європейської політики сусідства та програми «Східне партнерство». Важливим джерелом є також текст Угоди про асоціацію між Україною та Європейським Союзом.

До *третьої групи* джерел увійшли офіційні інформаційні матеріали міністерств закордонних справ і дипломатичних представництв. У дисертаційному дослідженні використано фактичний матеріал з сайтів Міністерства закордонних справ Німеччини, Міністерства закордонних справ України та Посольства України у Федеративній Республіці Німеччина.

Четверту групу джерел дисертаційному дослідженні були використані німецьких та українських періодичних видань, серед яких «Die Zeit», «Frankfurter Allgemeine Zeitung», «Focus», «Handelsblatt», «Голос України», «День» та ін.

П'ята група джерел охоплює мемуари, спогади, роздуми політичних діячів (В. Брандта, Г. Шмідта, Г. Коля, Г. Шредера, Й. Фішера, А. Меркель). Ці джерела є важливими в контексті обраної проблематики, оскільки допомагають «зсередини» зрозуміти механізм прийняття зовнішньополітичних рішень щодо взаємодії ФРН із східноєвропейськими державами.

«*Теоретико-методологічні засади дослідження*», висвітлені у підрозділі 1.3., становлять загальнонаукові та спеціальні методи пізнання. З метою кращого розуміння еволюції східноєвропейської політики ФРН 1990-2014 рр. були використані теоретичні розробки теорії міжнародних відносин. Зокрема, мова йде про інтеграційні теорії та теорію політичного реалізму. Наприклад, програма «Східного партнерства» Євросоюзу, яка підтримується ФРН, передбачає поглиблений діалог країн «нової Східної Європи» - України, Білорусі, Молдови (також інших пострадянських країн Азербайджану, Вірменії, Грузії) - з інституціями Євросоюзу. Суттєве значення для структурно-функціональної взаємодії державних інституцій України та українського громадянського суспільства з партнерами у Євросоюзі мають неофункціональні теорії європейської інтеграції.

Дисертаційне дослідження виконане на основі принципів історизму, багатофакторності та комплексності. Відповідно до мети і завдань дисертації застосовувалися такі спеціальні методи: історіографічного аналізу і синтезу, перспективного аналізу, критичного осмислення джерел, періодизації, ретроспективний, порівняльно-історичний, проблемно-хронологічний, синхронний, діахронний та структурно-функціональний. Крім цього, в основі роботи лежать загальнонаукові методи аналізу, синтезу, індукції, дедукції, порівняння та узагальнення. Поєднання вказаних методів дозволило здійснити комплексне

дослідження східноєвропейського вектору євроінтеграційної політики ФРН, а також сформулювати висновки здійсненої роботи.

«Еволюції концептуальних підходів ФРН щодо країн Східної Європи (1990-2014 рр.)» присвячений другий розділ дисертаційного дослідження.

«Східна Європа в уяві державної еліти та основні етапи східноєвропейської політики ФРН» висвітлені у підрозділі 2.1.

Упродовж 1990-2014 рр. східноєвропейська політика ФРН пройшла у своєму розвитку три етапи (1990-1998 рр. – формування східноєвропейської політики ФРН; 1998-2005 рр. – прагматизація східноєвропейської політики ФРН; 2005-2014 рр. – пошук більш досконалих інструментів реалізації східноєвропейської політики ФРН), кожен з яких характеризувався певними особливостями. Фактично у відносинах зі своїми східними сусідами ФРН як традиційний «мотор» східної політики Європейського Союзу почала вибудовувати самостійні вектори. Події Євромайдану, Революція Гідності, анексія Криму, війна на Сході України та підписання Угоди про асоціацію між Україною та Європейським Союзом вимагає внесення коректив у курс Німеччини щодо України та східноєвропейських держав.

Уявлення німецької державної еліти щодо Східної Європи упродовж 1990-2014 рр. зазнали значних змін. Водночас на сьогодні немає єдиної загальноприйнятої точки зору щодо геополітичних меж східноєвропейського регіону. Переважна більшість положень програмних документів федерального уряду та основних політичних партій ФРН, які прямо чи опосередковано стосуються Східної Європи, є досить узагальненими і не містять чіткого визначення поняття «Східна Європа» та переліку країн, які до неї входять. Якщо за умов біполярної системи міжнародних відносин часів «холодної війни» Східна Європа включала в себе всі європейські країни, які опинилися в зоні радянського контролю, то після возз'єднання двох німецьких держав східноєвропейський регіон в уяві німецьких політиків почав асоціюватися переважно з СНД. Крім того, на початку 1990-х рр. німецькі політики ідентифікували Східну Європу як регіон, що загрожує об'єднаній Німеччині своєю нестабільністю. Це уявлення трансформувалося після розширення Євросоюзу 2004 р., коли східний німецький кордон перестав бути східним рубежем європейської спільноти. Підписання влітку 2014 р. Угоди про асоціацію між Україною та Євросоюзом робить Україну східним кордоном між Європою та Євразією.

«Позиції парламентських політичних сил щодо формування східноєвропейської політики після розпаду СРСР» розглянуті у підрозділі 2.2.

Практично всі основні німецькі політичні сили ФРН (ХДС/ХСС, СДПН, ВДП, «Союз 90 / Зелені», Ліва партія) зробили ставку на активну участь Німеччини в процесі європейської інтеграції в цілому. Разом з тим, існують принципові відмінності в таких надзвичайно важливих питаннях, як східноєвропейська політика і розширення Європейського Союзу. Позиції парламентських політичних сил ФРН щодо формування східноєвропейської політики після розпаду СРСР охарактеризовані за ступенем впливу тієї чи іншої партії на перебіг політичного життя.

Жодна з основних політичних сил ФРН не виробила чіткої стратегії взаємодії Німеччини та ЄС із східноєвропейськими сусідами, що свідчить про відсутність єдиної точки зору щодо перспектив розвитку відносин із державами «Східного партнерства» та можливості їхнього вступу до Європейського Союзу. Водночас процес утворення коаліції ХДС/ХСС-СДПН на чолі з федеральним канцлером А. Меркель засвідчив, що позиції провідних партій Німеччини щодо східноєвропейських країн неминуче зближуються. Офіційна позиція третьої в історії ФРН «великої коаліції» щодо політики ЄС «Східного партнерства» є прагматично-обережною. Вона вписується у стратегію створення зони демократії, стабільності і розвитку на східному кордоні Євросоюзу. Причому досягнення країнами «Східного партнерства» відповідності більшості критеріїв ЄС вважається значно важливішим завданням, ніж їхнє офіційне приєднання до Європейського Союзу.

«Східноєвропейська політика урядів на чолі з федеральним канцлером Гельмутом Колем (1990-1998 рр.)» висвітлена у третьому розділі.

У підрозділі 3.1. *«Курс ФРН щодо нових незалежних держав у Східній Європі»* характеризуються основні напрями зовнішньополітичної діяльності у Східній Європі коаліції ХДС/ХСС і Вільної демократичної партії.

Політика Федеративної Республіки Німеччина щодо нових незалежних держав Східної Європи (Російська Федерація, Україна, Білорусь, Молдова) на початку 1990-х рр. була значно обережнішою в порівнянні з німецькою політикою щодо її центральноевропейських сусідів та в основному характеризувалася орієнтацією на співробітництво з Російською Федерацією, від погодження з якою значною мірою залежав розвиток двосторонніх відносин Німеччини з іншими новими незалежними державами Східної Європи.

Федеральний уряд на чолі з канцлером Г. Колем домагався стабілізації становища у Східній Європі заради гарантування більшої безпеки об'єднаної Німеччини і створення сприятливих умов для німецького бізнесу. Політика ФРН щодо нових незалежних держав Східної Європи в 1990 роках сприяла економічному і політичному лідерству, зростанню значення Німеччини в Європі та світі. Вона стала цілком адекватною відповіддю на виклики часу.

«Східноєвропейська політика ФРН у контексті розширення ЄС» висвітлена в підрозділі 3.2.

У період 1990-1998 рр. східноєвропейська політика ФРН в контексті розширення Європейського Союзу полягала в активізації відносин із державами Центрально-Східної Європи, які стали безпосередніми сусідами об'єднаної Німеччини. ФРН активно підтримала укладання «європейських угод» із країнами Вишеградської групи в 1991 році, що мали на меті наблизити економічно та політично ці країни до Співтовариства та відкрити перед ними перспективи вступу до спільноти. Таким чином ФРН не лише сприяла розбудові Євросоюзу, а й вирішувала власні проблеми, пов'язані із забезпеченням стабільного економічного та політичного розвитку. Вхід держав Східної Європи до європейського ринку відповідав інтересам Німеччини, сприяючи зростанню її економічного потенціалу та політичної ваги. Крім того, ФРН була важливим інвестиційним

партнером цих держав, отже, розширення Європейського Союзу на Схід мало збільшити її інвестиційну активність.

У підрозділі 3.3. *«Особливості формування українсько-німецьких відносин»* аналізується початковий етап українсько-німецької міждержавної взаємодії.

Особливості формування українсько-німецьких відносин полягали в недостатньому усвідомленні представниками німецьких урядових кіл значення і ролі України як стабільного східного кордону Європейського Союзу. Зважаючи на тогочасне домінування Росії на пострадянському просторі, в українсько-німецьких відносинах, попри їх досить динамічну розбудову упродовж перших років державної незалежності України, так і не було знайдено геополітичного балансу. Ми з сьогоднішнього дня бачимо помилковість курсу, за якого Україна не визнавалася в історичній перспективі стабільним східним кордоном ЄС. До першого десятиліття ХХІ ст. така постановка питання навряд чи була актуальною для свідомості німецької політичної еліти і суспільства.

«Специфіка політики федерального канцлера Герхарда Шредера щодо Східної Європи (1998-2005 рр.)» висвітлена у четвертому розділі.

У підрозділі 4.1. *«Зовнішньополітичні орієнтири ФРН у східноєвропейській політиці»* охарактеризовано причини та основні прояви зміни зовнішньополітичних орієнтирів «червоно-зеленої» коаліції на чолі з федеральним канцлером Г. Шредером. Зовнішньополітичні орієнтири східноєвропейської політики червоно-зеленої коаліції на чолі з федеральним канцлером Г. Шредером не давали підстав сподіватись на якісний прорив в українсько-німецьких відносинах. Порівняно з попереднім канцлером Г.Колем, східноєвропейська політика федеральних урядів періоду урядування «червоно-зеленої» коаліції на чолі з федеральним канцлером Г.Шредером ще більше змістилася в бік пріоритетності співпраці з Російською Федерацією, яка остаточно закріпила за собою позиції ключового німецького партнера на пострадянському просторі.

«Розширення ЄС 2004 року і вплив Німеччини на формування Європейської політики сусідства щодо України» висвітлюються у підрозділі 4.2.

Період урядування червоно-зеленої коаліції на чолі з Г. Шредером в ФРН припав на підготовку та східне розширення ЄС та розробку Європейської політики сусідства. Герхард Шредер, незважаючи на задекларовану ним «зміну поколінь» та проголошення національного інтересу як керівної максими «нормалізованої» німецької зовнішньої політики, перейняв основні пріоритети східноєвропейської політики Гельмута Коля. Однак головним завданням нового канцлера став пошук зовнішньополітичного балансу - способу, який, з одного боку, мав забезпечити інтеграцію країн Центрально-Східної Європи до Європейського Союзу, а, з іншого, - зменшити негативні наслідки впливу від прийняття нових членів.

Зазначені події засвідчили певний континуїтет політики ФРН щодо України між урядами Г. Коля та «червоно-зеленою» коаліцією Г.Шредера. Але кількість зустрічей не переросла у якісні результати, насамперед, через олігархічно-клановий характер економічного і політичного устрою України, який заважав проведенню проєвропейських реформ. Тому уряд Г. Шредера віддав перевагу більш нагальній

для ФРН проблемі консолідації розширеного Євросоюзу. Проте Помаранчева революція дала шанс на «перезавантаження» українсько-німецьких відносин.

«Східноєвропейська політика періоду урядування федерального канцлера Ангели Меркель (2005-2014 рр.)» висвітлена у п'ятому розділі.

«Реалізація політики «Східного партнерства» в контексті українсько-німецьких відносин» проаналізована в підрозділі 5.1.

Висока інтенсивність політичних контактів на міждержавному українсько-німецькому рівні підтверджувала значимість українського фактора у східноєвропейській політиці ФРН. Але за часів «великої коаліції» (2005-2009 рр.) суттєвий вплив на цю політику мали соціал-демократи, як рівноправні коаліційні партнери християнських демократів на чолі з А. Меркель.

У 2009-2013 роках за часів «християнсько-ліберальної коаліції» більш помітним був проукраїнський курс лідера вільних демократів і міністра закордонних справ у цьому складі уряду А. Меркель - Гвідо Вестервелле. Однак, йому також не вдалося перетворити Україну на системоутворюючий фактор східноєвропейської політики ФРН цього часу.

У 2005-2013 рр. федеральний уряд на чолі з Ангелою Меркель прагнув узгодити східну політику Німеччини із східною політикою Євросоюзу. Дипломатичні механізми такого погодження є різноманітними. Насамперед, використовується потенціал «Веймарського трикутника» (Німеччина, Польща, Франція плюс Україна) та апарат Верховного представника Євросоюзу з питань спільної зовнішньої і безпекової політики. Утім, навіть до російської агресії в Україні 2014 р. ці дипломатичні механізми погодження були недосконалими та недостатніми для ефективного забезпечення системного підходу до східноєвропейської політики як ФРН, так і ЄС. Східноєвропейська політика А. Меркель 2005-2013 рр. виходила з того, що Україна і Росія в близькій перспективі будуть готові прийняти модернізаційне партнерство. Відповідно, немає необхідності відмовлятися від проекту «Великої Європи» за участю цих держав. На заваді реалізації геополітичного проекту «Великої Європи» у 2014 р. став конфлікт на Сході України. Неврегульованість ситуації в українсько-російських відносинах відкладає можливість втілення цього проекту на невизначений час.

«Східноєвропейська політика Німеччини та події Революції Гідності в Україні» окреслені в підрозділі 5.2. Доведено, що ФРН послідовно виступає за дипломатичне врегулювання конфлікту на Сході України. Дії Ангели Меркель демонструють як і прагнення до розв'язання конфлікту мирними засобами, збереження конструктивних німецько-російських відносин, так і побоювання щодо геополітичних наслідків ізоляції Росії, турботу про власні інтереси і зв'язки в галузі економіки. Після Революції Гідності потреба радикального перегляду інерційних традицій східноєвропейської політики ФРН 1990-2013 рр. стала ще більш нагальною. Ставка на особливі німецько-російські відносини, як це переконливо довела російська агресія на Донбасі та анексія Криму, себе не виправдала з точки зору забезпечення миру і стабільності в Європі. Санкційний інструмент, який ФРН, як і інші країни ЄС і США, аби не втратити авторитет, були вимушені застосувати

щодо РФ, можна вважати асиметричним застосуванням відносно «м'якого» впливу на жорсткі силові дії Кремля.

У 2014-2015 рр. А. Меркель мала підтримку німецького суспільства в питанні санкцій проти РФ, хоча проти цього кроку були німецькі підприємці, орієнтовані на торговельно-економічні зв'язки з Росією. Тому санкційний режим є швидше тактичним, аніж стратегічним способом впливу на Росію. Попри це, в 2014-2015 рр. східноєвропейська політика ФРН і ЄС була доповнена більш активною політикою не лише щодо України, а й щодо Білорусі і Молдови. Поки що це лише тенденція, яка залежить від динаміки змін популярності А. Меркель, яка зазнала збитків від кризи з біженцями та неоднозначних рішень щодо використання Туреччини в ролі «дверей», які мають захищати ЄС і ФРН від біженців. У вересні 2017 р. у ФРН заплановані чергові федеральні вибори, тому «велика коаліція» не була готова до рішучих змін своєї східноєвропейської політики, зокрема, щодо максимально можливої підтримки України.

У **висновках** узагальнено результати дисертаційного дослідження та викладено основні положення, які виносяться на захист.

1) Аналіз загального стану розробки теми свідчить, що в українській та зарубіжній історіографії поки що відсутні комплексні дослідження східноєвропейської політики ФРН. Наявні в українській історіографії праці узагальнюючого характеру присвячені або історії та зовнішній політиці Європейського Союзу та ФРН у цілому, або окремим напрямом німецької європейської політики. Джерельна база є різноманітною, багатоплановою та репрезентативною для вирішення завдань і обґрунтування висновків дисертаційного дослідження.

2) Упродовж 1990-2014 рр. східноєвропейська політика ФРН пройшла у своєму розвитку три етапи: 1990-1998 рр., 1998-2005 рр., 2005-2014 рр., кожен з яких характеризувався певними особливостями. У 1990-1998 рр. ФРН, незважаючи на об'єктивну перевагу російського вектору в східноєвропейській політиці, все ж намагалася урівноважити співпрацю з іншими східноєвропейськими країнами. Натомість зовнішньополітична стратегія «червоно-зеленої» коаліції на чолі з соціал-демократом Герхардом Шредером розглядала німецько-російські відносини як такі, що забезпечують ефективність східноєвропейської політики ФРН у цілому та є ключовими для її реалізації, що виявилось в активному лобіюванні Г. Шредером російських інтересів. Східноєвропейська зовнішньополітична стратегія федерального канцлера А. Меркель в цілому узгоджувалася із східною політикою Євросоюзу. У східноєвропейській політиці ФРН 2005-2014 рр. фактично простежуються два напрями: український та російський.

3) Переважна більшість положень програмних документів федерального уряду та основних політичних партій ФРН, які стосуються східноєвропейської політики, є досить узагальненими і не містять чіткого визначення поняття «Східна Європа» та переліку країн, які до неї входять. Після 3 жовтня 1990 р. спостерігається диференціація німецької зовнішньої політики у східноєвропейському напрямі.

4) Практично всі німецькі партії виступають за стратегічне партнерство та добросусідські відносини з Російською Федерацією, проте існують значні

відмінності у питаннях розширення Євросоюзу на країни «нової Східної Європи» та форм взаємодії із східноєвропейськими державами. Об'єднання ХДС/ХСС традиційно намагається врівноважувати східноєвропейську політику. Соціал-демократи, зважаючи на традиції нової східної політики Віллі Брандта, ядром східноєвропейської політики об'єднаної Німеччини вважають Російську Федерацію. Вільна демократична партія традиційно наголошує на незадовільному стані дотримання прав людини в Російській Федерації. «Союз 90/Зелені» виступають за продовження реформ у країнах регіону та скасування візового режиму для країн «Східного партнерства». Німецькі «Ліві» у своїх програмних документах взагалі не приділяють уваги проблемам взаємодії ФРН із Східною Європою та з усіх східноєвропейських країн згадують лише Російську Федерацію.

5) Формування політики ФРН щодо нових незалежних держав Східної Європи зумовлювалося радикальними геополітичними змінами кінця 1980-х – початку 1990-х років, а саме завершенням «холодної війни», розпадом світової соціалістичної системи, возз'єднанням ФРН з НДР та демократичними перетвореннями у державах Східної Європи.

6) Наслідки східноєвропейської політики ФРН у 1990-1998 рр. полягали в консолідації зусиль Німеччини і Європейського Союзу, спрямованих на розбудову зони миру і стабільності на кордонах «старої» Європи, забезпеченні значних позитивних зрушень у напрямку досягнення політичного об'єднання Європейського Союзу. Г.Шредер у своїй східноєвропейській політиці ще більше уваги приділяв співпраці з Російською Федерацією, яка остаточно закріпила за собою позиції ключового німецького партнера на пострадянському просторі. Східноєвропейська зовнішньополітична стратегія наступного канцлера Ангели Меркель в цілому узгоджувалась із східною політикою Євросоюзу.

7) ФРН виступила одним із ініціаторів впровадження Європейської політики сусідства, що мала стати гарантом стабільності на кордонах розширеного Європейського Союзу. Упродовж 2005-2013 рр. взаємодія з країнами «нової Східної Європи» здійснювалася в межах Європейської політики сусідства, яка згодом трансформувалася в програму ЄС «Східне партнерство».

8) Сучасна східноєвропейська політика Німеччини орієнтується на вирішення традиційних проблем забезпечення максимально можливої безпеки Європи, що є передумовою для стабільного економічного розвитку. Однак конфлікт на Донбасі вже досягає рівня серйозного регіонального протистояння, яке несе ризики подальшої дестабілізації світової системи безпеки. Ці міркування й спонукають Німеччину до посиленої дипломатичної активності, аби зберегти сприятливі умови розвитку європейської інтеграції та великі показники німецького експорту.

ОСНОВНІ ПОЛОЖЕННЯ ДИСЕРТАЦІЇ ВІДОБРАЖЕНІ В ТАКИХ ПУБЛІКАЦІЯХ:

Статті у наукових фахових виданнях:

1. Харлан Г. О. Політика ФРН щодо нових незалежних держав Центрально-Східної Європи в 1990-х роках / Г. О. Харлан // Міжнародні зв'язки України: наукові пошуки і знахідки / Відп. ред. С. В. Віднянський. – К.: Ін-т історії України НАН України, 2013. – Вип. 22. - С. 136-143.
2. Харлан Г. О. Східноєвропейська політика ФРН в контексті розширення Європейського Союзу (1990-1998 рр.) / Г. О. Харлан // Український історичний збірник. – К.: Ін-т історії України НАН України, 2013. – Вип. 16. - С. 229-237.
3. Харлан Г. О. Українська історіографія східноєвропейської політики ФРН (1991-2013 рр.) / Г. О. Харлан // Міжнародні зв'язки України: наукові пошуки і знахідки / Відп. ред. С. В. Віднянський. – К.: Ін-т історії України НАН України, 2014. – Вип. 23. - С. 295-312.
4. Харлан Г. О. Німеччина – країни «Вишеградської четвірки» і Україна: нереалізований потенціал регіональної співпраці в Східній Європі (1991-2013) / Г. О. Харлан // Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету. Серія: Історія. – Тернопіль: ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2014. – С. 145-147.
5. Харлан Г. О. Зовнішньополітичні орієнтири ФРН у східноєвропейській політиці Г.Шредера (1998-2005) / Г. О. Харлан // Український історичний збірник. – К.: Ін-т історії України НАН України, 2014. – Вип. 17. - С. 235-243.
6. Харлан А. А. Восточноевропейская политика канцлера ФРГ Ангелы Меркель в контексте персонального восприятия России и Украины [Электронный ресурс] / А. А. Харлан // NB: исторические исследования. — 2014. - № 6. - С.122-137. DOI: 10.7256/2306-420X.2014.6.13665. – Режим доступа к статье: http://e-notabene.ru/hr/article_13665.html. – Название с экрана.
7. Харлан Г. О. Ментальна мапа Східної Європи в уяві німецької політичної еліти (1990-2014) / Г. О. Харлан // Міжнародні зв'язки України: наукові пошуки і знахідки / Відп. ред. С. В. Віднянський. – К.: Інститут історії України НАН України, 2015. – Вип. 24. - С. 284-302.

Матеріали, які додатково відображають результати дослідження:

8. Харлан Г. О. Основні етапи східноєвропейської політики ФРН (1990-2013 рр.) / Г. О. Харлан // «Суспільні науки: проблеми та досягнення сучасних наукових досліджень»: Матеріали міжнародної науково-практичної конференції (м. Одеса, Україна, 4-5 жовтня 2013 року). – Одеса: ГО «Причорноморський центр досліджень проблем суспільства», 2013. – С.34-39.

9. Харлан Г. О. Позиція парламентських політичних партій ФРН щодо Угоди про асоціацію між Україною та ЄС (2010-2013 рр.) / Г. О. Харлан // Актуальні проблеми зовнішньої політики України: Матеріали VII міжнародної науково-практичної конференції студентів та молодих вчених, Чернівці, 15 листопада 2013 р. – Чернівці: Технодрук, 2013. – С. 153-155.
10. Харлан Г. О. Східноєвропейська політика та розширення Європейського Союзу в передвиборних програмах основних політичних партій ФРН 2013р. / Г. О. Харлан // «Глухівські наукові читання – 2013»: зб. тез матер. III Міжнар. наук. конф. молодих вчених та студентів, присв. 270-літтю укладання «Прав, за якими судиться малоросійський народ», (15-17 лист. 2013 р., Глухів). – К.: Центр пам'яткознавства НАН України і УТОПІК, 2013. – С. 99-100.
11. Харлан Г. О. Особливості формування українсько-німецьких відносин у контексті східноєвропейської політики Федеративної Республіки Німеччина (1990-1998) / Г.О. Харлан // Шевченківська весна – 2014: історія: матеріали XII Міжнародної наукової конференції студентів, аспірантів та молодих учених. – К., Логос. - 2014. – С.177-179.
12. Харлан Г. О. Німеччина – країни «Вишеградської четвірки» і Україна: нереалізований потенціал регіональної співпраці в Східній Європі (1991-2013 рр.) / Г. О. Харлан // Україна в контексті європейської історії: матеріали Всеукраїнської наукової конференції. – Тернопіль: ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2014. – С.255-256.
13. Харлан Г. О. Європейська політика Федеративної Республіки Німеччина в дискусіях німецьких науковців після об'єднання 1990 року / Г. О. Харлан // Дні науки історичного факультету, присвячені 180-річчю заснування Київського університету: матеріали VII Міжнародної наукової конференції студентів, аспірантів та молодих учених. – К., Логос. У 2 т. – Т. 2. – 2014. – С. 82-86.
14. Харлан Г. О. Східноєвропейська політика ФРН як інструмент просування європейських цінностей (1990-2010) / Г. О. Харлан // III Міждисциплінарні гуманітарні читання: тези доповідей Всеукраїнської науково-практичної конференції. 6-7 червня 2014 року, м. Київ. – К., 2014. – С. 93-94.
15. Харлан Г. О. Східна Європа в програмних документах федерального уряду канцлера Герхарда Шредера (1998-2005 рр.) / Г. О. Харлан // Каразінські читання (історичні науки): Тези доповідей 68-ї міжнародної наукової конференції (м. Харків, 24 квітня 2015 р.). – Х.: Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна, 2015. – С. 119-120.
16. Харлан Г. О. Позиція ХДС/ХСС щодо східноєвропейської політики об'єднаної Німеччини (1990-2014) / Г. О. Харлан // Дні науки історичного факультету: Матеріали VIII Міжнародної наукової конференції студентів, аспірантів та молодих учених «Дні науки історичного факультету. – К.: Логос, 2015. – С. 499-503.

АНОТАЦІЯ

Харлан Г. О. Україна в східноєвропейській політиці Федеративної Республіки Німеччина (1990-2014 рр.). – На правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата історичних наук за спеціальністю 07.00.02 – всесвітня історія. – Інститут історії України НАН України. – Київ, 2016.

У дисертації на основі різноманітних джерел та наукової літератури досліджено специфіку врахування українського чинника в формуванні та проблемах реалізації східноєвропейської зовнішньополітичної стратегії ФРН упродовж 1990-2014 рр. Визначено основні етапи східноєвропейської політики ФРН після 1990 року. З'ясовано складнощі формування уявлень німецької державної еліти щодо геополітичних меж східноєвропейського регіону, концептуальне і практичне оформлення цих уявлень. Проаналізовано курс ФРН щодо нових незалежних держав у Східній Європі 1990-1998 рр. та виявлено особливості формування українсько-німецьких відносин у контексті східноєвропейської політики ФРН. З урахуванням українського чинника досліджено реалізацію східноєвропейської політики урядових коаліцій на чолі з федеральними канцлерами Г. Колем, Г. Шредером та А. Меркель. З'ясовано вплив розширення Європейського Союзу 2004 року на формування Європейської політики сусідства щодо України, реалізації програми «Східного партнерства» на українсько-німецькі відносини. Окреслено тенденції східноєвропейської політики ФРН в контексті Революції гідності в Україні та підписання Угоди про асоціацію між Україною та Європейським Союзом.

Ключові слова: Україна, Східна Європа, ФРН, українсько-німецькі відносини, Європейський Союз, Європейська політика сусідства, «Східне партнерство», Угода про асоціацію.

АННОТАЦИЯ

Харлан А. А. Украина в восточноевропейской политике Федеративной Республики Германия (1990-2014 гг.). – На правах рукописи.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата исторических наук по специальности 07.00.02 – всемирная история. – Институт истории Украины НАН Украины. – Киев, 2016.

В диссертации на основе разнообразных источников и научной литературы исследована специфика украинского фактора в формировании и проблемах реализации восточноевропейской внешнеполитической стратегии ФРГ в течение 1990-2014 годов. Определены основные этапы восточноевропейской политики ФРГ после 1990 года. Выявлены сложности формирования представлений немецкой государственной элиты относительно геополитических границ восточноевропейского региона, концептуальное и практическое оформление этих представлений. Проанализирован курс ФРГ относительно новых независимых государств Восточной Европы в 1990-1998 годах и выявлены особенности формирования украинско-немецких отношений в контексте восточноевропейской

политики ФРГ. Учитывая украинский фактор, исследована реализация восточноевропейской политики правительственных коалиций во главе с федеральными канцлерами Г. Колем, Г. Шредером и А. Меркель. Определено влияние расширения Европейского Союза 2004 года на формирование Европейской политики соседства по отношению к Украине, реализации программы «Восточного партнерства» на украинско-немецкие отношения. Очерчены тенденции восточноевропейской политики ФРГ в контексте Революции достоинства в Украине и подписания Соглашения о ассоциации между Украиной и Европейским Союзом.

Ключевые слова: Украина, Восточная Европа, ФРГ, украинско-немецкие отношения, Европейский Союз, Европейская политика соседства, «Восточное партнерство», Соглашение об ассоциации.

SUMMARY

Kharlan G. O.. Ukraine in the East-Europe political of Federal Republic of Germany (1990-2014). – Manuscript.

The dissertation for the scholarly Degree of a Candidate of History in specialty 07.00.02 – World History. – Institute of history of Ukraine the National Academy of Science of Ukraine, Kyiv, 2016.

The thesis is devoted to the study of main directions, problems and achievements of positioning of Ukraine in the East-Europe political of Federal Republic of Germany (1990-2014).

The dissertation has been difficulties historical sources and science literature showed of specifically the Ukraine factor in evolution and implementation the German East-Europe politic in 1990-2014 years. The paper analyzes the main periods of German East-Europe politic after 1990 year. The dissertation throws a conception of German state elite to geopolitical maps of east-European region. Attention is drawn of the German politic to new independent state of East-Europe in 1990-1998 years. Germany in this period creates a zone of peace and prosperity in Europe. The euro was introduced to world financial markets as a 1.01.1999. The euro is the official currency of the euro zone. Capital within the EU may be transferred in any amount from one country to another.

The new approach steams from the application in the history Ukraine-Germany relationship in the context of German East-Europe politic. This topic has been in the East-Europe political of Germany as three periods: 1990-1998, 1998-2005, 2005-2013 years. Each of these periods has its own characteristics. It is difficult to form a view of the German government elite of the geopolitical boundaries of Eastern Europe. The policy documents of German political parties and the federal government on Eastern European politics are generalizing and do not give the definition of countries that are part of the Eastern Europe. With Ukraine's signature of the Association Agreement the country's structural integration into EU system has begun. Intensifying Ukraine – EU cooperation in the fields of foreign and security policies is of high priority. Ukraine's growing accessibility for the economic interests of German companies. The Ukrainian economy will thereby be pushed even deeper into the crisis.

In the dissertation examines the German East-Europe politic of Chancellors Helmut Kohl, Gerhard Schroder and Angela Merkel. German Chancellor Helmut Kohl oversaw the end of the Cold War and war as the architect of the German reunification. The East-European politic of Chancellors Helmut Kohl has balance between Russia and Ukraine. A red-green coalition by Gerhard Schroeder replaced Kohl's government on October 1998. Chancellor Gerhard Schroeder stance caused political friction between the U.S. and Germany in the context for anti-American statements by members of the SPD. She cultivated close ties with Russian president Vladimir Putin in an attempt to strengthen the strategic partnership between Berlin and Moscow.

Angela Merkel became as chancellor of grand coalition between the CDU/CSU and SPD on September 2005 year. German chancellor Angela Merkel make to German government plan against euro zone crisis. In the election of September 2013 the CDU/CSU emerged as winners, but formed another grand coalition with the SPD due to the FDP's failure to obtain to enter parliament. One of Merkel's priorities was strengthening transatlantic economic relationship. Angela Merkel favors the Association Agreement between Ukraine and European Union and implementation on reforms in Ukraine.

The author managed to define features the Enlargement of the European Union of 2004 year and context of European Neighborhood Policy in relation to Ukraine not only against Russia. Russia has a special status with the EU – Russia Common Spaces. Russia also applied economic pressure on Ukraine and launched a propaganda campaign against the EU deal. Following the Ukrainian Euromaidan Revolution a secession crisis began in the Russian-leaning Crimean Peninsula. The Russian military intervention in Ukraine, which began in late February 2014, prompted a number of governments to apply sanctions against individuals, businesses and officials from Russia. These events have proved inadequate Eastern European policy of Germany.

The dissertation paper notes that the Ukraine-Germany relationship managed in the context of growing geopolitical tension in the Europe, caused by of dignity revolution in the Ukraine, and Association Agreement between the European Union and its Member states, of one part, and Ukraine, of the other part. The EU-Ukraine Association Agreement was completely signed on 17 June 2014. The EU typically concludes Association Agreement in exchange for commitments to political, economic, trade or human rights reform in a country.

Germany's have leading role in the East-Europe politics of the EU. European Union should apply a new doctrine to lag claim to hegemony over Eastern Europe, but the war with Russia is unreal possibility. German Chancellor Angela Merkel announced that Germany will strengthen its partnership with Ukraine.

Key words: Ukraine, East-Europe, Federal Republic of Germany, Ukraine-Germany relationship, European Union, European Neighborhood Policy, East Partnership, Association Agreement.